

Liberal Barış İnşası ve Toplumsal Cinsiyet: Kıbrıs, Bosna ve Kuzey İrlanda Örnekleri

Özker Kocadal, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ORCID: 0000-0002-7464-2108

E-Posta: ozker.k@gmail.com

Özet

Bu makalenin ana amacı barış inşası süreçlerinde toplumsal cinsiyet perspektifinin önemini göstermektir. BMGK'nin 1325 sayılı 'Kadınlar, Barış ve Güvenlik' kararı ile toplumsal cinsiyet perspektifi barış inşasının elzem bir parçası kabul edilmiştir. Fakat uygulamada toplumsal cinsiyete duyarlı barış inşasından pek de söz edemeyiz. BM ve diğer başlıca uluslararası aktörlerin çatışma sonrası toplumlara müdahalelerinde benimsediği liberal barış inşası yaklaşımı, yukarıdan aşağıya tahakkümcü işleyişi, meşruiyet eksikliği ve sürdürülebilirlik gibi temel sorunlara sahiptir ve bu sorunlar toplumsal cinsiyet perspektifinin uygulanmasında engel teşkil etmektedir. Makalede Kıbrıs, Bosna ve Kuzey İrlanda'da süregelen liberal barış inşası süreçleri toplumsal cinsiyet bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Sunulan analizde her üç örnekte de hâkim olan ataerkil siyasal yapı gibi barış inşası ve toplumsal cinsiyet ilişkisinin başlıca sorunları ortaya konmaktadır. Kıbrıs ve Bosna'da kadın sivil toplumunun zayıf ve etkisiz olduğu ve barış inşasının geniş bir toplumsal tabana yayılmadığı tespit edilmiştir. Kuzey İrlanda'da ise kadınlar çatışmanın en şiddetli yıllarından başlayarak dayanışma ağları geliştirmiştir ve barış anlaşması üzerinde etkili olmuşlardır. Yine Kuzey İrlanda'da barış inşası geniş bir toplumsal tabana sahiptir. Kıbrıs ve Bosna'da barış inşası süreçleri uluslararası aktörlerin tahakkümü altında meşruiyet ve sürdürülebilirlik sorunları ile boğuşurken, Kuzey İrlanda'da yerel dinamiklerle hareket eden meşru ve sürdürülebilir bir barış inşası süreci vardır. Bu makalede uluslararası aktörlerin yukarıdan aşağıya bakan 'liberal' barış inşası yaklaşımının 'yerele dönüş' diye tabir edilen yerel aktörleri (kadın örgütleri gibi) ve günlük ihtiyaçları (geçim kaygıları gibi) ön planda tutan, aşağıdan yukarıya işleyen bir barış inşası yaklaşımı ile değiştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liberal barış inşası, Toplumsal cinsiyet, Çatışma sonrası toplumlar, Kıbrıs- Bosna- Kuzey İrlanda.

Liberal Peacebuilding and Gender: Cases of Cyprus, Bosnia and Northern Ireland

Abstract

The main purpose of this article is to highlight the importance of gender perspective in peacebuilding processes. With the UNSC Resolution 1325 on 'Women, Peace and Security', gender perspective has been accepted as an essential part of peacebuilding. However, in practice, we cannot talk about gender-sensitive peacebuilding. The liberal peacebuilding approach adopted by the UN and other major international actors in their interventions in post-conflict societies has fundamental problems such as its top-down working structure, lack of legitimacy and sustainability, and these problems hinder the implementation of the gender perspective. In this article, the ongoing liberal peacebuilding processes in Cyprus, Bosnia and Northern Ireland are analyzed through a gender perspective. In the presented study, the main problems of peacebuilding and gender relationship, such as the patriarchal political structure prevailing in all three examples, are pointed out. The analysis indicates that women's civil society in Cyprus and Bosnia is weak and ineffective, and peacebuilding in those places have no broad social base. In Northern Ireland, women have developed networks of solidarity starting from the most violent years of the conflict and influenced the peace agreement. Also, peacebuilding in Northern Ireland has a broad social base. While peacebuilding processes in Cyprus and Bosnia are struggling with legitimacy and sustainability issues under the domination of international actors, there is a legitimate and sustainable peacebuilding process in Northern Ireland driven by local dynamics. The article concludes that the top-down 'liberal' peacebuilding approach of international actors should be replaced with 'the local turn' which emphasizes a bottom-up peacebuilding approach that prioritizes local actors (such as women's organizations) and daily needs (such as livelihood concerns).

Keywords: Liberal peacebuilding, Gender, Post-conflict societies, Cyprus- Bosnia-Northern Ireland.

Giriş

Barış inşası günümüzde uluslararası toplumun en çok önem verdiği meseleler arasındadır. Bunun temel sebebi barışın sadece askeri güç kullanımı ile sağlanamayacağı kanaatinin genel kabul görmesidir. Çatışma sonrası toplumlarda Birleşmiş Milletler (BM) Barış Gücü konuşlandırılmasına müteakip veya paralel olarak sıklıkla barış inşası süreci de başlatılır. Barış inşası süreçlerinde silahlı çatışmanın tekrarını engellemek için taraflar arasında güven ve iş birliğinin tesisi amaçlanmaktadır. Bu süreçlerde toplumsal cinsiyet perspektifi

ise çoğu zaman gözetilmemektedir. Oysa savaş ve çatışma; erkekleri, kadınları ve cinsel azınlıkları yani tüm toplumsal cinsiyet gruplarını etkilemektedir. Ama siyasi aktörlerin büyük çoğunluğunun erkekler olması, yani ataerkil toplumsal yapı, barış inşası süreçlerinde kadınları geri plana itmektedir. Aslında kadınlar savaşların sadece mağdurları değildirler. Kadınları 'arkada güvenli evlerde, erkekleri ön cephede' konumlayan ayırım ataerkil bir sosyal inşadır. Kadınlar değişik şekillerde savaşların içindedir, kritik operasyonlarda yer alırlar, silahlı çatışmanın da örgütlenmenin de parçasıdırlar (Sjoberg, 2010; Özkaleli ve Yılmaz, 2015; Wibben 2011). Yine de kadınların erkeklerin yaşadıklarına benzer veya farklı olabilen çatışma ve savaş deneyimleri ve mağduriyetleri barış inşası süreçlerinde sıklıkla göz ardı edilebilmektedir (Puechguirbal, 2012).¹

Bu makalenin başlıca amacı barış inşası süreçlerinde toplumsal cinsiyet perspektifinin önemini ortaya koymaktır. Özellikle BM ve diğer başlıca uluslararası aktörlerin çatışma sonrası toplumlara müdahalelerinde benimsediği liberal barış inşası yaklaşımı ve sorunları bu makalede toplumsal cinsiyet bakış açısıyla analiz edilmektedir. Bu bağlamda liberal barış inşasının başlıca sorunları olan yukarıdan aşağıya tahakkümcü işleyişi, meşruiyet eksikliği ve sürdürülebilirlik ile toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki Kıbrıs, Bosna ve Kuzey İrlanda örnekleri üzerinden tartışılmaktadır.

Bu çalışmanın aşağıda yer alan ilk bölümünde barış inşasının temel kavram ve fikirleri açıklanmaktadır. İkinci bölümde uluslararası toplumun benimsediği liberal barış inşası yaklaşımı, sorunları ve son dönemde çözüm olarak önerilen 'yerele dönüş' argümanı değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde barış inşası ve toplumsal cinsiyet ilişkisi kurulmakta ve örnekleri incelerken kullanılacak sorular oluşturulmaktadır. Sonra sırasıyla Kıbrıs, Bosna ve Kuzey İrlanda'da barış inşası süreçleri toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmektedir. Son bölümde ise genel bir değerlendirme ile yerel aktörler (kadın örgütleri gibi) tarafından yürütölen ve günlük ihtiyaçlara (geçim kaygıları gibi) odaklanan, aşağıdan yukarıya ilerleyen, 'yerele dönüş' olarak adlandırılan barış inşasının 'liberal' barış inşasının yerini alması gerektiği vurgulanmaktadır.

Barış inşası nedir?

Barış inşası, çatışma yaratan yapısal koşulları dönüştürmeyi amaçlar. İlk kez 1970'lerde barış çalışmalarının öncü ismi Johan Galtung tarafından barış inşası kavramı öne sürölmüştür. Galtung'a (1976: 298) göre, barış inşası için savaşların nedenleri ortadan kaldırılmalı ve savaşların muhtemel olduğu durumlarda ise savaşa alternatifler yapılar kurulmalıdır. Galtung barış kavramını pozitif ve negatif barış olarak ikiye ayıran bir ayrıştırma da yapmıştır. Negatif barış

sadece doğrudan şiddetin (örneğin fiziksel şiddetin) olmadığı durumdur, pozitif barış ise hem doğrudan şiddetin hem yapısal şiddetin (ekonomik ve sosyal eşitsizlikler gibi) ve kültürel şiddetin (önyargılar ve ırkçılık gibi tutumların) olmadığı bir toplumsal haldir. Bu bağlamda barış inşası, 'pozitif barış' hedefiyle çatışma üreten yapıların ortadan kaldırıldığı, iş birliği ve uyuma dayalı dinamik sosyal bir yapının kurulmasını sağlayan eylem ve süreçler olarak tanımlanabilir (Lederach, 1997: 20).

Silahlı çatışmayı durdurmak yani negatif barışı tesis etmek için oluşturulan Barış Gücü operasyonları ve barış anlaşmasına yönelik uluslararası arabuluculuk gibi faaliyetler toplumda 'yukarıdan aşağıya' bir barışı inşasını amaçlar. Diğer bir ifadeyle elitler (yani siyasi ve toplumsal liderler) uzlaşarak bir plan ortaya koyacak ve bu da toplumlara benimsetilecektir. Yerel liderlik düzeyindeki faaliyetlerle ise 'aşağıdan yukarıya' bir toplumsal değişimle barış inşa edilmeye çalışılır. Jean Paul Lederach (1997) bu durumu üçgen bir barış inşası modeli üzerinden açıklamaktadır. Üçgenin en üstünde *üst düzey liderlik* yer alır (başta siyasi ve askeri karar alıcılar), orta alanda *orta düzey liderlik* (sivil toplum liderleri, akademisyen ve diğer kanaat önderleri vs.) ve en altta ise belediye yöneticileri ve diğer yerel cemaat önderlerinden oluşan *taban (yerel) liderliği* vardır. Üst düzey liderlikleri arasında genellikle bir arabulucu gözetiminde sürdürülen siyasi müzakerelerde barış anlaşması için çalışılmaktadır. Orta düzey liderlik seviyesinde ise problem çözme çalıştayları ve benzer uyuşmazlık çözümü eğitimi ve faaliyetleri gerçekleştirilmektedir; barış için gerekli bilgi ve becerilerin orta düzey liderlik seviyesinde benimsenmesi ve akabinde toplumun geneline onlar tarafından yayılması beklenmektedir. Taban (yerel) liderliği düzeyinde ise yerel barış komisyonları, önyargılar ve çatışmadan kaynaklanan psikososyal travmayla mücadele gibi faaliyetler yürütülmektedir.

Barış inşası için her üç düzeydeki faaliyetlerin tümü önemli işlevlere sahiptir. Siyasi elitler arasındaki müzakereler ve anlaşmalar şüphesiz ki barışın tesisi için önemli bir rol oynar. Orta düzey liderliğinin katıldığı problem çözme çalıştayları da barış sürecinin ilerlemesi için bir toplumsal altyapının kurulmasında kritik önem arz eder. Taban liderliği düzeyindeki faaliyetler ise yerel düzeyde birbirlerine karşı silahlı çatışmaya katılanları bir araya getirmesi ve böylece halka en yakından sunduğu örnekler ile barış sürecine katkıda bulunur. Fakat Lederach (1997: 55) kişisel tecrübesine dayalı olarak lüks otellerdeki çetin ve karmakarışık siyasi müzakerelerin eski savaşıların birbirleriyle uzlaştırıldığı köy düzeyindeki çabalardan çok daha yüzeysel olduğunu iddia etmiştir. Kısacası, Lederach'a göre, kalıcı barışın inşası için esas olan değişim alttan üste doğru olmalıdır.

Ekonomik ve sosyal kalkınma barış inşası süreçlerinin önemli bir parçasıdır. Sürdürebilir ve kalıcı barış, halkın ihtiyaçlarını karşılayan sosyal, ekonomik ve politik yapılar üzerine inşa edilebilir. Zira çoğu toplumsal çatışmanın temel sebepleri arasında adil olmayan doğal kaynaklar paylaşımı, derin sosyal ve ekonomik eşitsizlikler ve siyasi temsilde adaletsizlikler vardır (Smoljan, 2003). Barışın inşası bu tip yapısal sorunların çözülmemesi halinde mümkün değildir. Şiddet ve baskıyı sonlandırmak, temel insani ihtiyaçları karşılamak ve halkın siyasi sürece katılımını üst düzeye çıkarmak barış inşası süreçlerinin temel amaçları arasındadır. Bu bağlamda geniş bir spektrumda yer alan birçok ekonomik ve sosyal faaliyet barış inşasının öğeleri olabilirler (Lemay-Hebert ve Toupin, 2011). Mesela, tarih dersi müfredatlarının güncellenmesini içeren eğitim reformları, şehirlerin altyapılarında iyileştirmeler, bireylere ve gruplara ekonomik kalkınma yardımları, kara mayınlarının temizlenmesi ve savaş esnasında zarar gören tarihi yapıların restorasyonu, askeri ve diğer güvenlik birimlerinde insan hakları eğitimi, sosyal ve kişisel travmayla mücadele için psikolojik destek gibi çok çeşitli barış inşası faaliyetleri vardır. Ekonomik ve sosyal kalkınma üzerinden barış inşasını amaçlayan yukarıda örnekleri verilen çeşitli faaliyetlerin arasında toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik olanlar da vardır. Fakat kadınların da en az erkekler kadar olumsuz etkilendikleri işsizlik ve yoksullaşma gibi problemlerle ilgili faaliyetler genelde yetersizdir. Ataerkil toplumsal yapılarda kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımı zaten sınırlıdır ve çatışma hali bu durumu daha da kötüleştirebilir. Aşağıda Kıbrıs, Bosna ve Kuzey İrlanda örnekleri üzerinden de değinileceği üzere barış inşası süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik faaliyetler genelde yetersizdir.

Liberal barış inşası yaklaşımı ve sorunları

Akademik literatüre girişi 1970'lerde olan barış inşası kavramı BM tarafından ancak 1990'larda önemseniştir. Soğuk savaş dönemi boyunca BM operasyonları ve benzer uluslararası müdahaleler negatif barışa odaklandıkları için pozitif barışa ve dolayısıyla barış inşasına yönelik faaliyetleri çok kısıtlı olmuştur. Fakat BM Genel Sekreteri Boutros Boutros-Ghali (1992) BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu *Barış İçin Bir Gündem: Önleyici Diplomasi, Barış Yapma ve Barışı Koruma* başlıklı raporuyla Soğuk Savaş sonrası dönemde, artan iç savaş ve toplumsal çatışmalara dikkat çekmiş ve çatışma sonrası barış inşasının önemine vurgu yapmıştır. Boutros-Ghali, barış inşasını bahsi geçen raporunda "yeniden çatışmayı önlemek için barışı güçlendirme ve sağlamlaştırma eğiliminde olacak yapıları belirleme ve destekleme eylemi" olarak betimlemiştir (BM Genel Sekreteri, 1992: paragraf 21). Birleşmiş Milletler barış operasyonlarında barış inşasına verilen önem 2005'te BM çatısı altında Barış İnşası Komisyonu, Barış İnşası Destek Ofisi ve Barış İnşası Fonu kurulmasıyla kurumsal olarak da

perçinlenmiştir.

BM operasyonları çerçevesinde barış inşasının ilk kez tatbik edildiği dönem olarak 1990'lardan bahsedebiliriz. 1989-1999 yılları arasında 14 ülkede yeni BM Barış Gücü misyonları kurulmuş ve barış inşası da bu operasyonların önemli bir parçası haline gelmiştir (Paris, 2004). BM'nin ve genel olarak uluslararası toplumun barış inşasında temel yaklaşımı çatışma sonrası toplumlarda hızlı bir demokratikleşme ve serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlamaktır (Richmond, 2004). Liberal barış inşası olarak tabir edilen bu yaklaşıma göre, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşmasıyla kalıcı barış tesis edilebilir. Fakat uygulamada liberal barış inşası girişimleri birçok kez başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1990'larda birçok çatışma sonrası toplumda demokratik kurumsallaşma sağlanmadan çok partili seçimler düzenlenmesi ve serbest piyasa ekonomisine hızlı geçişin yol açtığı işsizlik ve ekonomik durgunluk gibi sonuçlar silahlı çatışmaları yeniden başlatmıştır (Paris, 1997; Paris, 2004).

2000'li yılların başlarında ise anayasal düzenin ve diğer siyasi kurumların Batılı-liberal bir modele uygun olarak yeniden düzenlenmesini esas alan 'devlet inşası' odaklı barış inşası yaklaşımı yaygınlaşmıştır (Bkz. Fukuyama, 2004; Richmond, 2005). Fakat Batılı modelleri taklit eden kurumsal düzenlemeleri önceleyen devlet inşası yukarıdan aşağıya dayatmacı bir işleyişe sahiptir. Bu tip dayatmacı devlet inşası süreçleri 'dış müdahale' olarak görüldükleri için yerel halklar nezdinde meşruiyet kazanamamıştır (Chandler, 2000; Zaum, 2007; Richmond, 2014). Meşruiyet eksikliği ise barış inşası sürecinin sürdürülebilirliğini olumsuz olarak etkilemektedir. Liberal barış inşası yaklaşımı yerel ihtiyaçları ve koşulları göz ardı eden yukarıdan aşağıya dayatmacı bir bakış açısıyla ilerleyen 'seçkin' bir yaklaşım olmakla eleştirilmektedir (Roberts, 2011). Bu bağlamda başarısız 'liberal' devlet ve barış inşası uygulamalarının en çarpıcı 'başarısızlık' örnekleri olarak Afganistan ve Irak'ta yakın geçmişte ABD liderliğinde gerçekleştirilen uluslararası müdahale süreçleri gösterilmektedir (Bkz. Dodge, 2013; Mako ve Edgar, 2021).

Roger Mac Ginty'e (2010) göre, çoğu zaman umulan liberal barış yerine yerel normlar ve Batılı liberal yaklaşımın etkileşimi ile 'melez' barış ortaya çıkmaktadır. Melez barış, bazı kültürlerde önemli bir rol oynayan yaşlılar konseyi ve çeşitli alternatif adalet mekanizmaları gibi yerel öğeleri Batılı norm ve kurumlarla birlikte içerir. Soykırım sonrası Ruanda'da uygulanan *Gacaca* adı verilen ihtiyar heyetlerinden oluşan mahkemeler, Güney Afrika ve Sierra Leone'de uygulanan hakikat ve uzlaşma komisyonları melez barış inşası örnekleridir. Yerel ve

uluslararası ögelerin arasında bir denge kurulan 'melez' barış hallerinde ise ataerkil toplumsal yapı (sadece erkeklerden oluşan yaşlılar konseyi gibi örneklerde) dolaylı olarak tahkim edilmektedir, bu durumda da toplumsal cinsiyet eşitliği, kadınların ve cinsel azınlıkların siyasete katılımı gibi önemli konular göz ardı edilmektedir.

Kısacası liberal barış ve onun bir yansıması olan melez barış kendi içlerinde birçok sorunu taşımaktadır. Çoğu zaman liberal barış inşası uluslararası aktörlerin güdümünde ve yerel aktörlerin üzerinde tahakküm kurarak gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Yerel aktörlerin 'meşru' kabul edip benimsemediği ya da benimsemiş olsalar bile süreci sürdürebilecek sosyal ve ekonomik kapasite geliştiremediği hallerde barış inşası süreçleri başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

Barış inşasında 'yerele dönüş'

Liberal barış inşasının sorunlarını aşmak için birçok araştırmacı 'yerele dönüş' (local turn) olarak adlandırdıkları 'günlük ihtiyaçlara' (everyday needs) odaklanan ve yerel aktörlerin başat olduğu bir barış inşası modeli önermiştir (Mac Ginty ve Richmond, 2013; Leonardsson ve Rudd, 2015). Yerele dönüşü savunanlara göre, yerel aktörlerin sürece katılımını göz ardı eden bir barış inşası yaklaşımı barışa gerçek anlamda katkıda bulunamaz, zaten dış desteğe dayalı olması sebebiyle sürdürülebilir değildir. Tüm barış inşası faaliyetlerinde yerel sivil toplumun süreçlere katılımı elzemdir. Birçok araştırmacıya göre, barış inşasında sivil toplum ön planda olmalı ve toplumun tüm katmanlarından katılım sağlanmalıdır (Bkz. Paffenholz, 2009; van Leeuwen, 2016). Üst düzey liderlik pozisyonlarında bulunanlardan toplumsal taban seviyesindekilere kadar tüm toplum üyeleri sürecin içinde mümkünse bir rol oynamalıdır. Barış inşası süreci, toplumu ve devlet yapısını dönüştürmeyi hedef aldığından tüm siyasi ve sosyal kurumların temsilcileri ile iletişim ve etkileşim halinde olmalıdır.

Barış inşasında yerele dönüş çağrısı yapanlar uluslararası aktörlerin tamamen saf dışı tutulmasını talep etmezler ancak sürdürülebilir barış inşası için günlük ihtiyaçların ve yerel aktörlerin ön planda olması gerektiğini savunurlar. Bu bağlamda uluslararası aktörler ile yerel aktörler ve yetkililer arasında koordinasyon sağlanması gerekmektedir. Aktörlerin birbirleriyle koordine olmadan yapacağı faaliyetler hem başarısızlık hem de kaynak israfı ile sonuçlanacaktır (Belloni, 2001). Uluslararası aktörlerin yardımlarını barış inşası için müdahale ettikleri toplumun ihtiyaçlarına göre belirlemeleri gerekmektedir. Orta ve uzun vadede ise toplumsal kapasiteyi artırarak uluslararası aktörlerin kendi rollerini tedricen sınırlandırmaları, barış inşası sürecinin yerel aktörlere ve kaynaklara dayanarak sürdürülebilir hale gelmesi açısından çok önemlidir.

Zira liberal barış inşası için girişilen faaliyet ve süreçlerdeki temel sorunların başında sürdürülebilirlik gelmektedir. Birçok liberal barış inşası süreci, Ağustos 2021'de Afganistan'da yaşandığı gibi, uluslararası aktörlerin ilgi ve desteklerini kestiği anda çökebilmektedir.

Barış inşası ve toplumsal cinsiyet

Barış inşasında toplumsal cinsiyet perspektifinin önemini ortaya koyabilmek için önce toplumsal cinsiyet kavramını kısaca irdelemek gerekir. Toplumsal cinsiyet, bireylerin doğuştan kaynaklanan biyolojik cinsiyetinin ötesinde toplumsal bir kimlik ve rol inşası sürecine dayanır. Sosyolog Celalettin Vatandaş (2007: 35-36), bu süreci şöyle özetler:

Cinsiyet, birey açısından, yaşamın daha ilk yıllarından itibaren toplumsal bir kategori olarak da anlam kazanmaya başlar. Takip eden yıllarda bireyin biyolojik cinsiyetini (sex) merkeze alan bir anlayış-düşünüş-yaşama dünyası inşa olunur. Oluşan bu dünyanın ismi toplumsal cinsiyettir (gender). Toplumsal cinsiyet, bireyin belli bir cinsten olduğuna ilişkin bilgiye, bu bilgi dâhilinde olmak üzere toplumsal düzlemde bireyden beklenenlere ve toplumda bireye biçilen konuma işaret eder.

Toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında, erkekler, kadınlar ve cinsel azınlık mensuplarının farklı toplumsal kategorilere ait bireyler olarak çatışma süreçlerinden hem benzer hem de sosyal farklılıklarından ötürü değişen şiddet ve şekillerde etkilenmeleri mümkündür. Günümüzde savaş mağduriyeti yaşayan erkekler, kadınlar ve cinsel azınlık mensuplarının rehabilitasyonuna barış inşasının bir parçası olarak özel önem verilmesi gerektiği genel kabul görmektedir. Oysa liberal barış inşasının ilk dönemi kabul edilen 1990'larda toplumsal cinsiyet kavramı uluslararası toplumun barış ve çatışmaya yönelik anlayışının bir parçası değildi.

Barış ve çatışma bağlamında cinsiyetin algısı ve temsili hayatın birçok alanı gibi siyasetin doğrudan etkisinde kalmıştır. Genelde siyasi iktidarın ve ekonomik zenginliğin hâkimi olan erkekler barış ve çatışmanın da egemeni durumundadır. Hatta bu egemenlik güçlendirilmiş bir egemenliktir, zira askerlik ve diplomasi hemen hemen tüm geleneksel toplumlarda 'erkek işi' olarak görülmüş, özellikle çatışma ortamlarında kadınlara ikincil roller uygun görülmüştür. Birçok ataerkil toplumda genelde erkeklerin 'güçlü' ve 'rasyonel', kadınların ise 'zayıf' ve 'duygusal' olduğu algısı yaygındır (Scott, 1999; Enloe, 2014). Bu tip algıların savaş haline yansımaları olarak da kadınların 'korumaya muhtaç' erkeklerin ise 'savaşçı ve kahraman' olduğu varsayılır (Tickner, 2004). Elshtain (1987: 222) bu durumu

“Kadınlar savaşı konuşmaktan erkekler ise bebekleri konuşmaktan muafır” diye ifade etmiştir. Bu ifadeyi barış inşasına uyarlırsak, uzun yıllarca kadınların barışı konuşmaktan da muaf tutulduğunu barışın savaşı yapan erkeklerin işi olduğu kanaatinin de çok yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Yine barış inşası kavramının ilk tatbiklerinde de sıklıkla kadınlara yardımcı roller uygun görülmüştür, onların barışçıl ‘güzel’ ruhlarının barışa katkısı olacağı düşünölmüş fakat ana roller yine erkeklere uygun görölmüştür (Pankhurst, 2003; Sjoberg, 2010). Bunun en çarpıcı örneği hemen hemen tüm önemli barış süreçlerinde erkeklerin liderliği üstlenmesi ve uluslararası toplumun (mesela BM’nin) de hep erkeklerce temsil edilmesidir. 1990’lar boyunca gerek savaşçılar gerek diplomatlar olsun gerekse Barış Gücü operasyonları ve barış inşasında çalışanların hemen hemen tümü erkeklerden oluşmaktadır. Erkeklerin oturduğu müzakere masalarının ana gündemi de erkeklerin öncelikleri olmuştur. Bosna ve Irak gibi çatışma sonrası toplumlarda kadınların mağduriyetleri ve kaygıları barış inşasında gündeme bile alınmamıştır. Bosna’da hiçbir kadın 1995’teki Dayton barış sürecine müzakereci veya siyasi aktör olarak katılmamış, muhtemelen bunun bir sonucu olarak da savaş tecavüzüne uğramış kadınlar resmi savaş mağduru olarak tanınmamışlardır ve bu kadınların mağdur olarak tanınma mücadeleleri hala sürmektedir (Akyol, 2019). Irak’ta ise Saddam rejimine karşı uygulanan uluslararası yaptırımlar en çok da kadın sağlığını tehdit etmiştir, yaptırımların uygulandığı dönem boyunca doğum kontrolü ve diğer kadın sağlığı için gerekli birçok tıbbi ürüne erişim oldukça zorlaşmıştır (Aziz, 1997). Benzer koşullarda erkekler savaş gazisi olarak toplumsal statü kazanırken kadınların zor savaş koşullarında verdikleri yaşam mücadelesi görmezden gelinmiştir. Böylece silahlı çatışma yaşayan toplumlarda çatışma öncesi ve esnasında mevcut olan erkek egemen toplumsal yapı, barış inşası sürecinde de muhafaza edilmiştir.

Barış inşası bağlamında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı uluslararası toplumda ciddi bir tavir değişikliği ancak 1990’ların sonu ve 2000’li yılların başında güç kazanmıştır. Bu değişimde en önemli etken artan ve yaygınlaşan toplumsal cinsiyet eşitliği bilincidir. Avrupa Konseyi ve BM gibi çeşitli uluslararası örgütler 1990’ların ortalarından itibaren ‘toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılmasını’ (*gender mainstreaming*) gündemlerine aldılar (Bkz. UN Women, 2022). Toplumsal cinsiyetin kadınlar, barış ve güvenlik meselesi bağlamında önemi ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) 31 Ekim 2000’de kabul ettiği 1325 sayılı ‘Kadınlar, Barış ve Güvenlik’ diye anılan kararıyla ilk kez kesin bir netlikle ortaya konuldu.

BMGK 1325 'Kadınlar, Barış ve Güvenlik' kararı ve 'toplumsal cinsiyete duyarlı' barış inşası yaklaşımı

BMGK (2000), 1325 sayılı kararında kadınların çatışmaların önlenmesi ve çözümünde, barış müzakerelerinde, barışın inşasında, barışı korumada, insani müdahalede önemli rolü olduğunu vurgulamıştır. Bu karar çatışma sonrası yeniden yapılanma sürecinde, barış ve güvenliğin korunmasında ve geliştirilmesinde kadınların eşit ve tam katılımları olması gerektiğini açıkça belirtir. Ayrıca tüm aktörlere kadınların katılımını artırma, güvenlik ve barış çabalarında toplumsal cinsiyet eşitliğini her zaman göz önünde bulundurma çağrısı yapılmaktadır. Yine aynı kararla, silahlı çatışmanın tarafları, çatışma esnasında kadınları ve kız çocuklarını toplumsal cinsiyete dayalı cinsel şiddetten (tecavüz ve cinsel istismar gibi) korumak için özel önlemler almaya çağrılmaktadırlar. BM Genel Sekreteri'ne ise üye devletlere kadınların korunması, hakları ve özel ihtiyaçlarına ilişkin kılavuzlar ve materyaller sağlaması ve tüm Barış Gücü ve barış inşası faaliyetlerine kadınları da dâhil etmesi çağrısı yapılmaktadır.

BM Genel Sekreteri'ne BMGK tarafından yapılan toplumsal cinsiyeti barış inşasının bir parçası yapması çağrısının kısmen de olsa yerini bulduğunu söyleyebiliriz. Başta BM Kalkınma Programı ve BM Barış İnşası Komisyonu olmak üzere birçok BM organı toplumsal cinsiyet konusunda çeşitli hedef ve stratejiler belirlemiştir. Bu bağlamda Barış İnşası Komisyonu'nun 'Toplumsal Cinsiyet Strateji Belgesi' ve önerdiği *toplumsal cinsiyete duyarlı barış inşası* yaklaşımı dikkat çekicidir (BM Barış İnşası Fonu, 2016). Toplumsal cinsiyete duyarlı barış inşası, "çatışmaların bireyleri cinsiyet, yaş ve etnik kimliğe vb. bağlı olarak nasıl farklı etkilediğini göz önünde bulundurur, ayrıca toplumsal cinsiyete özgü sonuçları ve kaygıları, eğer varsa özel iyileşme ve korunma ihtiyaçlarını, karşılamaya çalışır" (BM Barış İnşası Fonu, 2016: 1). Kadınların tüm barış inşası faaliyetlerine katılımı ve liderlik etmesi de bu önerilen yaklaşımın ana hedefleri arasındadır. Toplumsal Cinsiyet Strateji Belgesi'ne göre, Barış İnşası Komisyonu toplumsal cinsiyete duyarlı faaliyetlerinde üç temel prensibe bağlı kalmalıdır. Bu prensipler 'çeşitlilik' (kadınları homojen bir grup olarak görmemek) perspektifi, 'ulusal sahiplenme, kapsayıcılık ve katılım' (kadınların ve gençlerin katılımı, liderliği ve süreci sahiplenmesi) yönünde hareket etmek ve son olarak ise 'tutarlılık' (diğer BM organlarının kararları ve faaliyetleri ile çelişmemek) olarak isimlendirilir.

2016 yılında kabul edilen 262 sayılı BM Genel Kurulu ve 2282 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararları, BM Barış İnşası Komisyonunu toplumsal cinsiyet perspektifini tüm faaliyetlerine dâhil etmesi çağrısı yapmışlardır. Bu kararlara göre, kadınların liderliği ve temsiline artırılması çatışma önleme, çözüme ve

barış inşası için elzemdir. Barışın sürdürülebilir olması için de ulusal, bölgesel ve uluslararası örgütler ve karar mekanizmalarında toplumsal cinsiyet meseleleri değerlendirmesi yapılmalıdır. BM Barış İnşası Fonu'nun (2021: 5) 'Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Barış İnşası Üzerine Tematik İnceleme 2021' başlıklı raporunda yapılan değerlendirme hem ümitli hem temkinlidir:

Her ne kadar sosyoekonomik ve siyasi bağlam zorlayıcı olsa da, Barış İnşası Fonu'nun 2014 Toplumsal Cinsiyet ve Barış İnşası Tematik İncelemesi raporundan bu yana alanda önemli başarılar mevcuttur. Çeşitli üst düzey incelemeler ve BM reformları toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve barış inşası süreçlerinde kadınların güçlendirilmesinin önemini tekrar onaylamıştır. Artan sayıda araştırma cinsiyet özcülüğü gibi konulardaki riskler, cinsiyet ikiliği ve azınlık gruplarının ihtiyaçları gibi sorunları duyarlı ve kapsayıcı perspektiflerle tartışarak katkıda bulunmaktadır. Bu tartışmalarla birlikte, aktivistler toplumsal cinsiyet kimliklerinin karmaşıklıklarını, kadınların deneyimleri ve ihtiyaçlarının farklılıklarını, savaşın erkeklik ve kadınlık ile olan karşılıklı ilişkilerini daha iyi yansıtan, daha nüanslı toplumsal cinsiyet dengeleme ve anaakımlaştırma yaklaşımları için çağrıda bulunmaktadır. Bunlar, toplumsal cinsiyete duyarlı barış inşası için olumlu gelişmelerdir ve potansiyel olarak daha olumlu olabilirler. Fakat aynı zamanda bu Tematik İnceleme ortaya çıkmakta olan bu iyi uygulamaların henüz tam olarak uygulanmadığını da göstermektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dikkat çekmek ve toplumsal cinsiyete duyarlı barış inşasının önemini ortaya koymak son yıllarda oldukça yaygın hale geldi. Fakat yukarıdaki alıntıda da belirtildiği gibi barış inşası pratiğinde toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşım hala tam olarak uygulanmamaktadır. Örneğin, birçok çatışma sonrası toplumda kadınlara yönelik şiddete dikkat çeken ve buna karşı önlemler geliştirme çabaları vardır, ama genellikle indirgemeci bir şekilde 'fail' erkek ve 'mağdur' kadın perspektifinden bakılmaktadır. Oysa barış inşasında toplumsal cinsiyete duyarlı yaklaşım, ekonomik, sosyal ve politik eşitsizliklere ve bunların toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile olan kesişmelerine de dikkate etmelidir. Ayrıca kadınlar ve erkekler homojen gruplar değildir, cinsel azınlıklar da vardır. Mesela, transseksüel ve üçüncü cinsten bireylerin endişeleri ve sorunları barış inşası süreç ve faaliyetlerinde temsil edilmemektedir.

Yerel sivil toplumun geliştirilmesi ve güçlendirilmesi toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Özellikle kadınların oluşturduğu sivil toplum kuruluşlarına Birleşmiş Milletler gibi uluslararası aktörler barış inşasında özel önem vermektedir (Bkz. UN Women, 2021). Fakat kadın sivil toplum kuruluşlarına uluslararası desteğin ne kadar sürdürülebilir olduğu ve ne

ölçüde umulan sonuçların elde edilebildiği tartışmalıdır.

Toplumsal cinsiyete duyarlı barış inşası yaklaşımının, BM Barış İnşası Komisyonu ve Fonu için önemi ve kılavuzluğu aşikârdır. Peki, barış inşası süreçlerinin on yıllardır süregeldiği Kıbrıs, Bosna ve Kuzey İrlanda gibi çatışma sonrası toplumlarda bu yaklaşım açısından nasıl değerlendirilebiliriz? Her üç toplumda da BM gibi uluslararası aktörlerin de katkıda bulunduğu liberal barış inşası süreçleri vardır. Öyleyse liberal barış inşası yaklaşımının temel sorunları olan yukarıdan aşağıya tahakkümcü işleyişi, meşruiyet eksikliği ve sürdürülebilirlik üç örnek vakada ‘toplumsal cinsiyete duyarlı’ barış inşasını nasıl etkilemektedir? Bu örneklerde süregelen liberal barış inşası süreçlerinde yerele dönüşten söz edebilir miyiz? Bu bağlamda yerel sivil topluma ve özellikle kadın örgütlerine (yani kadın sivil toplumuna) uluslararası toplumun desteği var mıdır? Yerel sivil toplum taban düzeyinde her kesimden kadınlara barış inşasına katılma imkânları sunmakta mıdır? Yerel sivil toplum ataerkil yapılara ve genel olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine meydan okuma kapasitesine sahip midir? İşte bu soruların yanıtlarını aşağıda Kıbrıs, Bosna ve Kuzey İrlanda örneklerinde arayacağız.

Kıbrıs’ta barış inşası: kadınlar nerede?

1960’ta Kıbrıs’ın Birleşik Krallık’tan bağımsızlığını kazanmasıyla adada, Kıbrıslı Rum ve Türk toplumlarının güç paylaşımına dayalı bir cumhuriyet kurulmuştur. 1963 Aralık ayı itibarıyla taraflar arasındaki gerilim silahlı çatışmaya dönüşmüş ve 1974 Temmuz’unda Yunan askeri cuntasının Kıbrıs’ta düzenlediği darbenin ardından Türkiye’nin askeri müdahalesiyle ada ikiye bölünmüştür. Kıbrıs sorununun çözümü için 1968’den beri toplumlararası müzakereler yapılmaktadır (Dodd, 2010). 2004 yılında BM tarafından önerilen Annan Planı’nın referandumda Kıbrıslı Türkler’in %65’i tarafından kabulü, Kıbrıslı Rumlar’ın ise %76’sı tarafından reddi ile barış umutları önemli bir sekteye uğramıştır. 2017 yılında ise Kıbrıslı Türk lider Mustafa Akıncı ve Kıbrıslı Rum lider Nikos Anastasiadis’in BM arabuluculuğunda yaptıkları görüşmeler başarısız olmuş ve iki toplum arasında siyasi eşitliğe dayalı barış umutları yine ertelenmiştir. Bu makalenin yazıldığı esnada Kıbrıs’ta toplumlararası barış görüşmeleri hala askıdaydı. AB, ABD, BM ve diğer uluslararası aktörler tarafından finanse edilen birçok barış inşası faaliyeti ise iki taraftan katılımcılar ile devam etmektedir. Adada ayrıca BM Barış Gücü Mart 1964’ten beri görevini sürdürmektedir.

Kıbrıs barış görüşmelerine kadınların katılımı uzun yıllar yok denecek kadar azdı. 1960’lardan 2000’lere dek Kıbrıs’ta siyasi iktidar nerdeyse tamamıyla erkek egemen bir yapı olarak devam etti. Özellikle 2010’lu yıllarda iki toplumda da

kadın siyasi figürlerin sayısı ciddi oranda artmaya başladı (Demetriou, 2019: 4). Yine de 2023 yılı Kasım ayı itibarıyla adanın her iki yakasında da kadınlar siyasi makam olarak toplum liderliği seviyesine ulaşamamıştır ve müzakereler hala büyük ölçüde erkekler arasında yapılmaktadır. İşte bu bağlamda liderler arası barış görüşmeleri kapsamında 2015'te Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Teknik Komitesi'nin kurulması önemlidir. Bu iki toplumlu komitenin amacı barış inşası sürecine toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden katkı sağlaması idi. Fakat 2017 yılında liderler arası görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla fiilen ve Ekim 2020'de Kıbrıslı Türk üyelerin istifalarıyla komitenin faaliyetleri resmen durmuştur (Haber Kıbrıs, 2020).

Kadınların siyasi hayata katılımı adada özellikle son on yılda önemli artış göstermiş olsa da yeterli değildir (Üçışık Erbilien, Sabancı ve Aktemir Kavcı, 2021; Kiliaris, 2021). Bu artışın Kıbrıs Rum toplumunda AB'ye katılım sürecinde yapılan politik ve yasal düzenlemelerden kaynaklandığı öne sürülürken, Kıbrıs Türk toplumu için ise dolaylı bir AB ile uyum süreci ve bunun olumlu etkisinden söz edilmektedir (Demetriou, 2019: 5). Kadınların siyasette geçmişe göre daha çok yer almasına rağmen Kıbrıs siyasetinde milliyetçi-muhafazakâr görüşler hâlâ çok etkindir.

Sivil toplum düzeyinde ise adada barış ve uzlaşma için çalışan kadınların oluşturduğu iki örgütün barış inşası çabalarından bahsedilebilir. Bu örgütlerden 2001 yılından beri faaliyette olan Bölünmeyi Aşan Eller (Hands Across the Divide) kadın hakları için ortak mücadele eden iki toplumdan aktivistlerden oluşmaktadır. İlk başta adadaki bölünmüşlükten dolayı Birleşik Krallık'ta gönüllü örgütü olarak kurulan Bölünmeyi Aşan Eller 2008 yılında ise yerel ve AB fonlarından yararlanmak için Kıbrıs Cumhuriyeti'nde (adanın güneyindeki resmi otorite) iki toplumlu ilk sivil toplum örgütü olarak kaydedilmiştir (Hadjipavlou, 2010: 58). Kadınların barış görüşmelerine dâhil edilmesinin gerekliliğini Kıbrıslı liderlerin dikkatine getiren Bölünmeyi Aşan Eller, 2003'te 'Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Kıbrıs Sorunu Çözümü' başlıklı bir öneri de sunmuştur. Bölünmeyi Aşan Eller, ulusal ve uluslararası kadın örgütleri ile iş birliği içinde adanın güneyi ve kuzeyinde buluşmalar ve barış konserleri düzenlemiştir. Ekim 2009'da kurulan Toplumsal Cinsiyet Danışma Kurulu (Gender Advisory Team) ise kadın barış aktivistlerinden oluşur ve toplumsal cinsiyet perspektifinden barış müzakerelerine ve barış inşası sürecine destek olmayı amaçlamaktadır (Hadjipavlou ve Mertan, 2019). Toplumsal Cinsiyet Danışma Kurulu'na (TCDK) göre Kıbrıs barış görüşmeleri toplumsal cinsiyet bağlamında dört temel sorundan mustarıptir (TCDK Web Sitesi, t.y.):

1. Kıbrıslı kadınlar hiçbir zaman müzakere masasına oturmadılar ve liderlik pozisyonlarındaki varlıkları (çalışmaları müzakere tartışmalarını besleyenler dâhil) çok düşüktür.
2. Müzakerelerin bağlamı toplumsal cinsiyet perspektifinden yoksundur. 'Eşitlik'in (nitelikli veya başka türlü) müzakerelere rehberlik eden temel ilke olmasına rağmen, bu tür bir 'eşitlik'in yorumu, diğer tüm farklılıkları (ki cinsiyet temel bir bileşenleridir) göz ardı eden yalnızca tek bir farklılık biçimine (etnik) odaklanma eğiliminde olmuştur.
3. Kadın örgütlerinin müzakerecileri cinsiyet eşitliğini sağlamakla yükümlü karar vericiler olarak sorumlu tutma konusundaki eylemleri çok azdır. Kadın ve toplumsal cinsiyet konularında toplumlararası lobcilerin yokluğu göze çarpmaktadır ve her iki toplumda da lobciler çabalarını sadece bir topluma odaklama eğilimindedir.
4. Müzakereciler tarafından 'insan hakları' dikkate alınmasına rağmen, toplumsal cinsiyete dayalı haklar ve bunlarla ilişkili sosyal haklar dâhil bazı insan hakları diyakronik olarak ilgi alanının dışında kalmıştır.

TCDK'nın tespitlerinde de vurgulandığı üzere Kıbrıs'ta kadın sivil toplumu mevcut sosyal ve siyasi yapıları sarsacak kapasiteye henüz ulaşamamıştır. BM önderliğindeki barış müzakere ve süreçlerinde de toplumsal cinsiyet eşitliği ön plana çıkarılmamıştır. Kadınların Kıbrıs'ta barış inşası sürecinde rolü barış konserleri ve bazı protesto eylemleri ile sınırlı kalmaktadır. Bu faaliyet ve eylemler de genel olarak iki tarafın da başkenti olan Lefkoşa'da ve İngilizce dilinde gerçekleşmektedir, yani Kıbrıs'ta tüm toplumsal kesimleri kapsayan tabana yayılmış bir barış inşasından söz edemeyiz.² Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Teknik Komitesi ise yukarıda da belirtildiği gibi sadece kısa bir süre var olabilmıştır ve teknokratlardan oluşan seçkin bir yapılanmadır. Kıbrıs'ta liberal barış inşası süreci genel olarak sürdürülebilirlik açısından sorunludur: bazı barış inşası faaliyetleri sadece resmi barış müzakereleri devam ederken sürdürülmekte, seçkin ve şehirli kesime hitap eden bu çabalar resmi müzakerelerin yokluğunda ise sıklıkla akamete uğramaktadır. Bu sürdürülebilirlik sorunun yanında özellikle Kıbrıs Rum toplumu arasında barış inşası faaliyetlerine meşruiyetten yoksun gören bir tavır da vardır; birçok Kıbrıslı Rum'a göre adada temel sorun adanın fiilen bölünmüş olmasıdır ve barış inşası faaliyetleri eğer doğrudan bu durumu ortadan kaldırmayı amaçlamıyorsa bölünmeye hizmet etmektedir (Bkz. Ladisch, 2007). Özetlemek gerekirse Kıbrıs'ta iki toplumdan üyeleri olan kadın sivil toplum örgütleri tabana yayılmamaktadır ve sadece BM arabuluculuğundaki siyasi müzakereleri etkilemeyi amaçlamaktadır.

Liberal barış yaklaşımını benimsemiş BM'nin Kıbrıs'a toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinden bakışı sorunludur. Zira kadınların adadaki BM askeri gücü ve

siyasi misyonu kadrolarında artan sayısı ve liderlik pozisyonlarına yükselmeleri ön plana çıkarılmaktadır. Bu bakış açısına göre Kıbrıs'taki BM Barış Gücü Misyonu (UNFICYP), BMGK'nın 1325 sayılı kararını uygulamada diğer BM Barış Gücü misyonlarına kıyasla iyi bir durumdadır. 2017 itibarıyla Kıbrıs'taki BM Barış Gücü'nde uluslararası sivil personel arasında neredeyse cinsiyet eşitliğine ulaşılmıştır, uluslararası personelin %48'ini ve ulusal personelin %39'unu kadınlar oluşturmaktaydı. Aynı yıl için misyonun polis bileşeninde görev yapan kadın sayısı da ortalamanın üzerindeydi. Yetkililer arasında ise kadınların temsili 2017'de %43,2 seviyesine ulaşmıştı, bu durum diğer Barış Gücü misyonlarından çok daha yüksek bir orandır (BM Genel Sekreteri, 2017: paragraf 28). 2014-2022 yılları arasında Kıbrıs'ta üç kez Barış Gücü'nün askeri liderliği kadın komutanlar tarafından yürütülmüştür- 2022 Ekim itibarıyla kadın askerlerin liderlik ettiği Kıbrıs dışında bir BM barış gücü de yoktur. Son on yılda adadaki BM misyonun şefi de iki kez kadın diplomatlar olmuştur. Kıbrıs'taki BM Barış Gücü Misyonu, tüm Barış Gücü misyonları arasında en yüksek oranda kadın mevcudiyetine sahip olmasından dolayı 'Kadın, Barış ve Güvenlik' şampiyonu olarak görülmektedir (Novosseloff, 2021: 166).

Kıbrıs'ta BM Barış Gücü içerisinde kadınlar önemli görevler üstlenmiş olsa da genel olarak başarılı bir barış inşası sürecinden ve toplumsal cinsiyetin her zaman gözetildiğinden bahsedemeyiz. Kıbrıs'ta çok geniş bir yelpazede (gençlerin birlikte spor yapması ve eğlenmesinden birbirlerinin dillerini öğrenmelerine ve şehirlerin altyapılarının geliştirilmesine kadar) birçok barış inşası faaliyeti sürdürülmektedir. Fakat bunlardan çok azı toplumsal cinsiyet eşitliğine doğrudan katkı yapmaktadır. Genel olarak Kıbrıs'ta barış inşası faaliyetleri AB, BM ve çeşitli bağışçı ülkelerin desteği ile belli süreler için ve çoğu zaman sürdürülebilir ve kalıcı etkisi değerlendirilmeden kısa vadeli hedeflere yönelik yürütülmektedir (Flynn, 2016). Kıbrıslı kadınların oluşturduğu Toplumsal Cinsiyet Danışma Kurulu'nun yukarıda alıntılanan tespitlerinde vurguladığı üzere Kıbrıs'ta barış süreci erkek egemen bir müzakere masası üzerinden yürütülmektedir. Kadınların barış inşasına katılımı sınırlıdır. Kıbrıslı Rum ve Türk siyasi aktörlerinin ve yerel sivil toplumun nazarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin barış inşası için gerekliliği hala tam olarak anlaşılmamıştır. BM Barış Gücü personeli ve liderliği düzeyinde artan kadın temsili olumlu bir gelişme olsa da tek başına yetersizdir. Sonuç olarak Kıbrıs'ta toplumsal cinsiyete duyarlı bir barış inşası yaklaşımı sadece kısmen uygulanmaktadır. Liberal barış inşası yaklaşımının temel sorunlarından olan sürdürülebilirlik sorunu bu örnekte mevcuttur, yerel sivil toplum kendi dinamikleri ile sürdürülebilir ve barış inşası için etkin bir güç kapasitesine henüz ulaşmamıştır (Jarraud, Louise ve Filippou, 2013). BM gibi liberal barış yaklaşımı uygulayıcıları ise kendi personeli ve liderliğinin oluşumunda toplumsal cinsiyet

eşitliğine vurgu yapmaktadırlar, ama toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin barış inşasında yol açtığı sorunları tespit etmek ve yerel sivil toplum ile bu sorunlara çözüm aramaktan oldukça uzaktırlar.

Bosna'da barış inşası: savaşta ve barışta kadınların mağduriyeti

1991-1995 Bosna barış görüşmeleri savaşın gölgesinde gerçekleşmiştir, taraflar bir taraftan savaşmaya devam ederken diğer bir taraftan da uluslararası toplumun çeşitli barış planlarını görüşmüşlerdir. Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler içerisinde en çeşitli etnik yapıya sahip olan Bosna idi, Bosnalı Müslümanlar, Bosnalı Hırvatlar ve Bosnalı Sırp birbiriyle II. Dünya Savaşı'nın sonundan beri Avrupa'nın gördüğü en kanlı çatışmaya giriştiler (Malcolm, 1996). Nihayetine ABD'li diplomat Richard Holbrooke'un arabuluculuğunda NATO'nun Bosnalı Sırp hedefleri bombalamasının etkisiyle ve geriye kalan Yugoslavya'nın aşırı milliyetçi lideri Miloseviç'e uyguladığı baskılar sonuç vermiş ve taraflar arasında Dayton, Ohio'da Kasım 1995'te yapılan müzakereler başarılı olmuştur. Dayton'daki müzakereler ve genel olarak barış görüşmelerinde kadınların temsili yoktu, her üç toplumda da siyasi iktidar (özellikle en üst düzeyde) tamamen erkeklerden oluşmaktaydı. Richard Holbrooke'un (1998) sürece dair anılarını anlattığı kitabı '*Bir Savaşı Bitirmek*'te kadınlardan nerdeyse hiç bahsedilmemektedir, toplumsal cinsiyet kavramına herhangi bir atf da yoktur. McLeod'a (2019: 670) göre, "Kadınlar, toplumsal cinsiyet konuları ve feminist anlayışlar Bosna barış sürecinden büyük ölçüde yoksundu ve bu yokluk, kadınların savaş sonrası deneyimlerini de şekillendirmeye devam etmektedir". Akyol (2019) da bu görüşe katılmaktadır ve bu durumun yani kadınların göz ardı edilmesinin savaş sonrası kurulan hükümetlerde de devam ettiğini belirtmektedir.

1995'ten günümüze Bosna'da barış inşası süreci uluslararası toplumun askeri mevcudiyeti ve siyasi tahakkümü altında devam etmektedir. Bosna her ne kadar bağımsız bir devlet olsa da ülkedeki en üst düzey siyasi otorite halen Barış Uygulama Konseyi adı verilen bağışçı ülkelerin oluşturduğu kurulun atadığı 'Yüksek Temsilci'dir. Uluslararası Temsilci'nin Bosnalı siyasi liderlerin anlayamadığı durumlarda karar alabilme yetkisi dahi olması Bosna'yı uluslararası toplumun çok etkili olduğu ve dolayısıyla meşruiyeti oldukça sorunlu bir barış inşası süreci yapmaktadır (Chandler, 2000; Gilbert, 2020). Bosna'da uygulanan liberal barış inşası süreci dış destek ve müdahale ile ilerlemektedir, ki bu durum da ciddi sürdürülebilirlik ve meşruiyet sorunları yaratmıştır. Liberal barış inşası daha önce de değinildiği gibi, Batılı ülkeleri model alan demokratik siyasi kurumların oluşturulduğu, sivil toplumun güçlendirilmesine ve serbest piyasa ekonomisinin tesisine dayalı bir yaklaşımdır. Bosna'da Batılı aktörlerce liberal

barış 'müdahaleci erkek' gibi uygulanmaktadır: Batılı aktörler 'müdahaleci erkek' koruma sorumluluğu ile hareket etmekte ve geri kalmış/Balkanlaşmış/dişileştirilmiş 'öteki'ni şiddet ve zarardan korumaktadır (O'Reilly, 2012: 536). Bu duruma bir örnek olarak O'Reilly (2012) Bosna'da ilk 'Yüksek Temsilci' olarak görev alan Paddy Ashdown'un anılarında kendisini 'barış ve adalet savaşçısı bir kahraman' olarak yansıttığını gösterir.

BMGK'nın 1325 sayılı 'Kadın, Barış ve Güvenlik' kararını uygulama konusunda Bosna birçok ülkeden önce harekete geçmiştir. 2010, 2014 ve 2018 yıllarında üç UEP (Ulusal Eylem Planı) kabul edilmiştir, 2018'de kabul edilen plan 2018-2022 dönemini kapsamaktadır ve halen yürürlüktedir. Bu UEP'ler ülkenin İnsan Hakları ve Mülteciler Bakanlığı'na bağlı çalışan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ajansı tarafından hazırlanmıştır. UEP'ler belirli dönemler için bazı öneriler ve mevcut uygulamaların değerlendirmelerini içermektedir. Üçüncü UEP'e göre, Bosna'da güvenlik kuvvetleri içerisinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik önemli adımlar atılmıştır (BH Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ajansı, 2018). Güvenlik Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri ve Bosnalı birliklerin katıldığı Barış Gücü operasyonlarında toplumsal cinsiyet odak noktaları ağı mevcuttur. Yani her güvenlik biriminde toplumsal cinsiyet eşitliğine odaklanan ve diğer birimlerdeki mevkidaşları ile iletişim ve koordinasyon içinde olan görevliler vardır. Yine Üçüncü UEP'te belirtildiği üzere Bosna'da 2008'de 23 olan orduya katılan kadın sayısı 2017'de 600'e çıkmıştır. 2017 itibarıyla barış gücü operasyonlarına katılan Bosnalı birliklerde kadın oranı %30 seviyesindedir, bu oran 2014'e göre %6 2010'a göre %10 artış demektir (BH Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ajansı, 2018). Barış Gücü'ne katılan kadın sayısının artmasının arkasında Güvenlik Bakanlığı'nın kabul koşulları arasında yer alan 8 yıllık iş tecrübesi şartını kadınlar için 5 yıla düşürdüğü 'olumlu' önlemi vardır. Bu tip 'olumlu' önlemler ve teşvikler sayesinde Bosna'da kadınların Barış Gücü operasyonlarına katılım oranı AB ve NATO ülkelerinin çok üzerindedir.

Bosna'da kadınların güvenlik kuvvetlerine artan katılımı olumlu bir gelişme olsa da ülkede kadınların savaş mağduriyetleri hala devam etmektedir. Uluslararası toplumun kadınlara yönelik barış inşası faaliyetlerine desteği yetersizdir. Bosna'da kadınlara yönelik uluslararası yardım programları özellikle cinsel şiddet mağdurları için travma tedavisine odaklanmıştır. Bu sebepten ötürü bu grubun dışında kalan kadınlar ve onların ihtiyaçları göz ardı edilmektedir. Örneğin, Berry ve Rana (2019: 335) tarafından aktarıldığına göre, savaşta toplama kampında tutulmuş Medina isimli kadın savaş tecavüzü mağdurları için travma tedavisi sunan bir örgü grubuna katıldığını ama grubu destekleyen sivil toplum örgütü tarafından kendisine tecavüz mağduru olmadığı için maddi

destek alamayacağıının söylendiğini ve dışlandığını belirtmiştir. Savaştan dolayı dul kalan Bosnalı kadınların durumu da oldukça çarpıcıdır; bu kadınlara sunulan mali destek ülkede savaş sonrası uygulanan neoliberal ekonomik reformlar sebebiyle çok az bir miktardır. Dul kadınlar arasında özellikle de eşlerinin cesetleri hala bulunmamış olanların mağduriyeti daha da fazladır. Bu durumda olan yaklaşık 1.000 kadın eşlerinin durumunu tam olarak kanıtlayamadıkları için çok sınırlı maddi yardıma dahi erişmekte büyük güçlükler yaşamamaktadır (Berry ve Rana, 2019: 330). Bosna'nın savaş sonrasında serbest piyasa ekonomisine hızlı geçiş yapmış ekonomisinde ücretli iş imkânlarının oldukça kısıtlı olması da artık orta yaşlarında olan bu kadınları derin yoksulluğa doğru itmektedir.

Bosna'da barış inşası, kadınların güvenlik kurumlarına katılımı konusunda başarılı olmakla birlikte savaş mağduru kadınları yeterince kapsayabilmiş değildir. Bosna'da hala silahlı çatışmaya dönme riski mevcuttur ve siyaset hala erkek egemen bir yapıdır. Seçimlerde aday listelerinde %40 kadın kotası olmasına rağmen, mesela 2014-2018 döneminde parlamento ve bakanlar arasında kadınların temsili sırasıyla %24 ve %17 olarak gerçekleşmiştir (Akyol, 2019). 2019 yılında yayınlanan bir anket çalışmasına göre siyaset yapan kadınların %60'ı şiddete maruz kaldıklarını belirtmişlerdir (AGİT, 2020). Liberal bir barış inşası girişimi olarak 1990'ların ilk yıllarında başlayan Bosna'ya müdahale halen devam eden uluslararası askeri varlığı ve siyasi gözetimi ile gayrimeşru bir hal almıştır (Gilbert, 2020). Bu durum toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına da engeldir çünkü yerel sivil toplum ve yerel ihtiyaçlar (günlük sorunlar gibi) uluslararası aktörlerce yeterince önemsenmemektedir ve dolaylı olarak mevcut ataerkil-milliyetçi siyasetin sürmesine olanak sağlanmaktadır. Kadınların siyasi hayata katılımının desteklenmesi ve savaş mağduru tüm kadınlara ayırım yapılmaksızın yapılacak yardımlar ülkede barış inşasının başarısı için büyük önem arz etmektedir. Bosna'da toplumsal cinsiyete daha duyarlı bir barış inşası süreci için uluslararası aktörlerin yukarıdan aşağıya tahakkümcü ve meşruiyetten yoksun dış müdahalelerine artık son vermeleri gerekmektedir.

Kuzey İrlanda'da barış inşası: kadınların etnik duvarı aşan dayanışması

Kuzey İrlanda'da toplumlararası silahlı çatışma 1970'lerin başından itibaren şiddetlenmiş ve Nisan 1998'de Hayırlı Cuma Anlaşması'nın imzalanmasına dek Batı Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde gördüğü en kanlı iç çatışma olarak devam etmiştir. Bir tarafta Kuzey İrlanda'nın adanın güneyindeki İrlanda Cumhuriyeti ile birleşmesini savunan Kuzey İrlanda Katolik toplumu (ayrıca İrlanda milliyetçileri veya kısaca Cumhuriyetçiler olarak da bilinirler) diğer tarafta ise Kuzey İrlanda Protestan toplumu (Britanya ile siyasi birliğin devamından yana oldukları için Birlikçiler olarak da bilinirler) yer almaktaydı.

Bu iki ana aktöre ek olarak İrlanda Cumhuriyeti ve Birleşik Krallık da bu çatışmanın taraflarıdır. Siyasi çözüm iki toplum arasında siyasi güç paylaşımı rejimi kurulması karşılığında başta IRA (İrlanda Cumhuriyet Ordusu) olmak üzere yasadışı silahlı örgütlerin silah bırakmasına dayalı idi (McKittrick ve McVea, 2001). Ayrıca anlaşmanın akabinde Birleşik Krallık hükümeti tarafından Kuzey İrlanda'da genel bir af çıkarılmıştır. Birçok siyasi suçlunun (ki çoğu silahlı çatışmaya karışmıştı) afa birlikte erken tahliyesi barış inşası ve toplumsal uzlaşma yönünde önemli bir adımdı. Daha önce incelediğimiz Kıbrıs ve Bosna örneklerinin aksine İrlanda'da kadınlar barış sürecine en başından itibaren müdahil olmuşlardır. 1996'da kurulan Kuzey İrlanda Kadınlar Koalisyonu isimli karma (mezhebe dayanmayan) siyasi parti ile siyasi müzakerelerde temsil hakkı kazanmışlardır (BBC News, 2001). Kadınlar Koalisyonu'nun, 1996'da Kuzey İrlanda Siyasi Diyalog Forumu için düzenlenen seçimlerde aldıkları oy oranı aslında %1 gibi düşük bir oran olsa da yaygın ismiyle 'tüm taraflar müzakereleri' olarak bilinen foruma iki temsilci gönderebildiler. Tüm taraflar müzakereleri sürecinde Kadınlar Koalisyonu'nun en önemli katkıları birçok önemli barış inşası önleminin anlaşma metninde yer alması için verdikleri değişiklik teklifleridir. Kadınların kamusal hayata dâhil edilmesi, çatışmadan etkilenmiş gençler için özel programlar, kültürel hoşgörünün geliştirilmesi, karma sosyal konut ve birleşik (iki toplumdan öğrencilerin aynı okullara gittiği) eğitim ile toplumsal uzlaşma arasındaki ilişkinin tanınması Kadınlar Koalisyonu tarafından önerilen ve diğer taraflarca da kabul gören önemli barış inşası öğeleridir (Molinari, 2007). Kadınlar Koalisyonu'nun müzakerelerdeki iki temsilcisinden biri olan Jane Morrice Avrupa Konseyi'nde 27 Ocak 2007'de verdiği mülakatta Protestanların ve Katoliklerin birlikte eğitim alması için nasıl bir mücadele verdiklerini şöyle anlatmıştır (aktaran Molinari, 2007: 117):

Müzakereler ilerledikçe, Hayırlı Cuma'dan önceki Pazartesi itibarıyla hala Katoliklerin ve Protestanların birlikte eğitim görmesi yani karma eğitim olasılığından hiç bahsedilmemişti. Bu durumdayken biz oturup birleşik eğitim, karma sosyal konutlar ve hoşgörü kültürünün teşvik edilmesini çağırarak üç maddeyi kaleme aldık. Emin bir şekilde şunu söyleyebilirim ki biz orda olmasak, bu Anlaşma, ki bir nevi Kuzey İrlanda'nın anayasası gibidir, birleşik eğitim ve karma sosyal konutlar konularını içermeyecek idi.

Hayırlı Cuma Anlaşması sonrası süreçte de Kadınlar Koalisyonu siyasi bir aktör olmaya ve barış inşasına katkıda bulunmaya devam etmiştir. İlk kez oluşturulan Kuzey İrlanda Parlamentosu'nda iki temsilci ile seçilebilen Kadınlar Koalisyonu'nun esas siyasi etkisi ise bir 'kadın' partisi olarak varlığı ile diğer Kuzey İrlanda partilerini toplumsal cinsiyet eşitliğine daha duyarlı olmaya

teşvik etmesidir. 2006'da resmen dağılmasına dek kadınların gündemi bu parti sayesinde daha geniş kitlelere ulaşmış ve siyasi alanda daha görünebilir olmuştur. Kadınlar Koalisyonu'nun kadın oylarına talip olmasından çekinen diğer partiler daha çok kadını seçimlerde aday göstermişlerdir (Molinari, 2007). 2020'de gerçekleştirilen Kuzey İrlanda Parlamentosu seçimlerinde kadınların temsil oranı %33'e yükselmiştir, 2017'deki seçimde bu oran %28 ve 2011'de ise sadece %17 idi (Kuzey İrlanda Parlamentosu, t.y.). Yine de %28 oranı ile Kuzey İrlanda Parlamentosu, Galler (2021'de %43) ve İskoçya (2021'de %45) parlamentolarında kadınların temsil oranlarının gerisindedir (BBC News, 2021a; BBC News 2021b). Siyasi temsilde diğer bir toplumsal cinsiyet eşitliği başarısı ise 2016-2017 ve 2020-2021 yıllarında Kuzey İrlanda yönetiminin başbakanlığını Demokrat Birlik Partisi'nin kadın lideri Arlene Foster'ın yapmış olmasıdır. 2020-2022 yılları arasında Michelle O'Neill ise Kuzey İrlanda'nın ilk kadın başbakan yardımcısı olmuştur. Kadınların temsiline artmış olması Kuzey İrlanda'da tamamiyle başarılı bir barış inşası olduğu anlamına ise gelmemektedir. Kuzey İrlanda'da yönetim Birleşik Krallık'ın AB'den çıkışı sırasında onayladığı Kuzey İrlanda Protokolü'nden kaynaklanan anlaşmazlıklardan dolayı Şubat 2022'de istifa etmiştir ve bu makalenin kaleme alındığı sırada hâlâ bir hükümet kurulamamıştır.³

Kuzey İrlanda'da kadınların günümüzde giderek artan siyasi gücü çatışmanın en şiddetli yıllarında başlayan ortak mücadelelerine dayanır. 1970'lerin başından itibaren Kuzey İrlanda'nın başkenti Belfast'ta kadınlar birçok mahallede kadın merkezleri açmıştı. Bu merkezler Katolik mahallelerinde Cumhuriyetçilere Protestan mahallelerinde ise Birlikçi kadınlar tarafından kendi mahalleli kadınlarına destek için kurulmuştu. Fakat zamanla bu kadın merkezleri arasında bazı iş birlikleri gelişti, birbirlerini ziyaret etmeye ve kadınları yakınlaştıran ortak aktiviteler düzenlemeye başladılar. 1989'da Protestanların kontrolündeki Belfast Belediyesi tarafından IRA destekçisi olduğu gerekçesiyle Falls Road'taki Katolik kadın merkezi kapatılmaya çalışıldığında, Shankill Road'taki Protestan kadın merkezi buna karşı çıktı ve dayanışma gösterdi. Bu dayanışmanın ardından Kuzey İrlanda'daki diğer kadın merkezleri ve bazı sendikaların desteğiyle Kadın Destek Ağı (Women's Support Network) kuruldu. Kadın Destek Ağı, çatışma ve barış süreçlerinde işçi sınıfı tüm kadınların ortak feminist sesi haline gelmiştir (Cockburn, 1998). Kuzey İrlanda'da barış inşası geniş bir toplumsal tabana yayılmıştır ve her kesimden kadınların sürece katılımından bahsedilebilir. Ekonomik ve sosyal olarak dezavantajlı kesimlerden kadınlar da kendi inisiyatif ve organizasyonları ile sürece dâhil olmuşlardır. Örneğin, 'Küçük Kadınların İş'i' (Wee Women's Work) isimli kadın örgütü siyasi konulara değil günlük dert ve sorunlara odaklanarak ve iki kesimden kadınların birbiriyle dayanışması ile

uzun yıllar boyunca barış inşasına katkıda bulunmuştur (Donahoe, 2017). Hayırlı Cuma Anlaşması sonrasında ise, Kadın Destek Ağı'nın ve kadın merkezlerinin artık eskisi kadar feminist bir tavır takınmadığını devletten aldıkları desteğe bağlı olarak bürokrasiye teslim oldukları ve eski eril güce karşı meydan okuyan yaklaşımlarının olmadığı gözlemlenmiştir (Cockburn, 2013).

Kuzey İrlanda'da barış görüşmelerine katılan kadınlar barış anlaşması müzakerelerine toplumsal cinsiyete duyarlı barış inşası için önemli katkılar sunmuşlardır. Fakat birçok sosyal eşitsizlik de hala devam etmektedir. Her iki kesimde de işçi sınıfı arasında fakirlik ve işsizlik yaygındır ama Katolik işçi sınıfı içerisinde ise bu oranlar daha yüksektir (Rowland, McVicar ve Shuttleworth, 2022). Katoliklere yönelik kamu politikalarındaki ayrımcılık bitmiş değildir. Toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında Kuzey İrlanda, kadınların siyasi temsili konusunda çatışma sonrası toplumlara örnek olabilecek bir düzeydedir. Kadınların siyasette daha çok yer bulması barış inşası için önemli olsa da diğer yapısal eşitsizliklerin sürdüğü hallerde, Kuzey İrlanda'da olduğu gibi, yeterli değildir. Sivil toplum düzeyinde ise kadın örgütlerinin anlaşma sonrası eski aktivizmini ve feminist yönelimini yitirmesi barış inşası için olumlu olmamıştır. Kuzey İrlanda bu makalede incelenen üç örnek vaka arasında toplumsal cinsiyet bağlamında en olumlu gelişimi gösterendir. Kuzey İrlanda'da kadınlar barış inşası için önemli ve etkin bir siyasi hareket kurmayı başarmışlardır ve bunu da kendi yerel imkânları ile çatışma yılları boyunca dayanışarak yapmışlardır. Liberal barış inşası yaklaşımında yerele dönüş olarak ifade edilen yerel aktörlerin ve ihtiyaçların ön planda yer almasına Kuzey İrlanda iyi bir örnektir. Kuzey İrlanda'daki gelişmelerin en önemli boyutlarından biri de kadınların faaliyetlerini genelde dış yardım almadan yürütmeleridir, yani liberal barış inşasının yukarıdan aşağıya tahakkümcü ve meşru olmayan tavrından kendilerini koruyabilmişlerdir. Kısacası, Kuzey İrlanda sürdürülebilir ve toplumsal cinsiyete duyarlı barış inşasına en çok yaklaşan örnektir.

Sonuç

Barış inşası ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki ilişki son yirmi yıldır özellikle BMGK'nin 1325 sayılı kararı çerçevesinde uluslararası toplumun odaklandığı bir konu olmuştur. Birçok BM barış gücü operasyonu ve barış inşası faaliyetinde artık toplumsal cinsiyet eşitliği boyutu da vardır. Yine son yıllarda BM Barış İnşası Komisyonu tarafından 'toplumsal cinsiyete duyarlı barış inşası' diye adlandırılan yaklaşım geliştirilmiştir. Fakat Batılı-liberal barış inşası uygulamalarında toplumsal cinsiyet perspektifine verilen önem hala yetersizdir. Bu makalede incelenen örnek vakalarda liberal barış inşasının temel sorunları olan yukarıdan aşağıya tahakkümcü işleyiş, meşruiyet eksikliği, sürdürülebilirlik

ile toplumsal cinsiyet arasında bağlantılar kurulmaya çalışılmıştır.

İncelenen ilk örnek olan Kıbrıs'ta hala bir barış anlaşması yoktur ve kadınların siyasi müzakerelere katılımı kadın örgütlerinin tüm çabalarına rağmen hala umulan düzeyde değildir. Kıbrıs'taki BM Barış Gücü'nün yönetiminde kadınlar önemli görevler üstlenmektedir, ancak ulusal düzeyde Kıbrıslı Rum ve Türk toplumlarında siyaset hala erkek egemen bir yapıdır. Kıbrıs'ta BM yerel kadın sivil toplumunu desteklemekte yetersizdir, AB ve BM destekli barış inşası süreci sürdürülebilirlik ve meşruiyet sorunları yaşamaktadır. Adada barış inşası geniş bir sosyal tabana yayılmamıştır ve kadın sivil toplumu bu bağlamda cılız, etkisiz ve seçkin bir yapıya sahiptir.

Bosna örneğinde barış inşası süreci uluslararası toplumun tahakkümü ve gözetimi altında sürdürülebilmektedir. Liberal barış idealinden oldukça uzak yukarıdan aşağıya tahakkümcü ve yerel halk nezdinde gayrimeşru dış müdahalelerle sürdürülebilen Bosna'daki barış inşası süreci kırılığandır. Olumlu bir gelişme olarak Bosnalı yetkililer BMGK'nin 1325 sayılı kararını uygulamak için örnek UEP'ler geliştirmiştir, bu sayede Bosnalı kadınlar yurtdışında görev yapan Barış Gücü operasyonlarında ve ülkenin kolluk kuvvetlerinde kendilerine daha çok yer bulmuşlardır. Fakat ne yazık ki savaş mağduru kadınların barış inşasına katılımında hala ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Eşlerini kaybetmiş ama ölümlerini belgeleyemeyen kadınların devlet tarafından sağlanan çok az miktardaki sosyal yardıma erişimde yaşadığı sıkıntılar ve birçok uluslararası aktörün yoğunlaştığı travma rehabilitasyonu programlarının çoğunun sadece savaş tecavüzüne uğramış kadınlara yönelik olması gibi sorunlar vardır. Ayrıca Bosna'da birçok kadın liberal barış yaklaşımının bir parçası olan serbest piyasa ekonomisinin güç koşullarında fakirlikle baş başa bırakılmıştır.

Kuzey İrlanda'da ise özellikle son yıllarda siyasi iktidarda kadın temsili üst düzeydedir, bu durum aslında Kuzey İrlandalı kadınların Protestan-Katolik ayrımını aşan Kadınlar Koalisyonu ve Kadın Destek Ağı gibi çatışma döneminde ve barış anlaşması müzakerelerinde kritik roller üstlenmiş örgütlenmelerinin başarısının bir devamı olarak görülebilir. Fakat bu örnekte de kadınların çatışma sonrası toplumda artan siyasi rolüne rağmen toplumsal cinsiyet eşitliği ve barış inşası konularında tam bir başarı yoktur, bölge hala siyasi çıkmaz ve çatışmayı yeniden ateşleme potansiyeli taşıyan ciddi bir işsizlik ve fakirlikten mustarıptır. Yine de Kuzey İrlanda incelenen örnekler arasında en olumlu gelişim gösterendir, zira barış inşası süreci genel olarak (kadınların da aktif katıldığı) yerel sivil toplum liderliğinde ilerlemektedir. Kısacası, Kuzey İrlanda barış inşasında yerel dinamikler ve günlük ihtiyaçlara odaklanılması gerektiğini savunan 'yerele

dönüş' argümanına iyi bir örnektir.

Barış inşası ağır ilerleyen ve kapsamlı bir süreçtir, çatışmanın yol açtığı ağır yaraları iyileştirmek ve çatışmanın kökeninde yatan yapısal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak her toplum için oldukça zordur. Bu makalede incelenen örneklerden çıkan başlıca sonuçlardan biri barış anlaşması için yürütülen siyasi müzakerelere kadınların katılımının elzem olduğudur. Bir diğer önemli sonuç ise çatışma sonrasında da kadınların şiddet travmasına uğramış ve tedavi edilmesi gereken şahıslar olarak değil kamusal hayatta eşit bir şekilde yer alması gereken bireyler olarak görülmesi gerektiğidir. Uluslararası toplum bağlamında ise özellikle karma kadın örgütlerine ciddi destek verilmesi ve siyasi süreçte kadınların yer alması için taraflara ciddi telkinlerde bulunulması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Uluslararası toplumun bu tip destek ve telkinlerini yaparken yukarıdan aşağıya işleyen tahakkümcü bir yaklaşım yerine yerel aktörler ve dinamikleri koruyan ve kollayan politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Yani barış yerelden ve geniş bir toplumsal tabana yayılarak, günlük ve önemli ihtiyaçların karşılanmasından başlayarak aşağıdan yukarıya inşa edilmelidir. BMGK'nin 1325 sayılı kararı sonrasında geliştirilen politika ve mekanizmalar BM adına ümit vericidir, fakat uygulamada ciddi eksiklikler vardır. Barış, tarafların silahların gölgesinde aynı ülkede yaşamaya devam etmesinin ötesinde birbirlerini anlamaları ve çatışmayı besleyen ekonomik, sosyal ve siyasi faktörleri bertaraf etmelerine bağlıdır. Sürdürülebilir barış için toplumsal cinsiyet eşitliği olmazsa olmaz bir koşuldur. Toplumsal cinsiyete duyarlı ve yerele dönüşü benimsemiş bir barış inşası yaklaşımı ise hem meşru hem sürdürülebilirdir.

Sonnotlar

1 Bu makalede toplumsal cinsiyet kadın-erkek ayrımı üzerinden analiz edilmektedir, fakat aslında toplumsal cinsiyet bu ikili ayrışmadan çok daha geniş bir yelpazeye sahiptir. Bu bağlamda LGBTIQ+ bireylerin savaş ve çatışma bağlamında toplumsal cinsiyetleriyle ilişkili deneyim ve mağduriyetleri de önemlidir. Cinsel azınlıkları kapsayan bir bakış açısıyla Kıbrıs, Bosna ve Kuzey İrlanda'daki barış inşası süreçleri hakkında çok sınırlı bilimsel veri olduğu için bu çalışmada kadın-erkek ayrımı üzerinden barış inşası ve toplumsal cinsiyet ilişkisi tartışılmaktadır.

2 Bu konuda bariz bir örnek olarak 2011 yılından beri Lefkoşa'da BM kontrolündeki ara bölgede barış inşası faaliyetleri yürüten 'Dayanışma Evi' isimli sivil toplum kuruluşu gösterilebilir. Dayanışma Evi hem Kıbrıslı Türk hem Kıbrıslı Rum üyeleri olan Tarihsel Diyalog ve Araştırma Derneği tarafından yönetilmektedir ve Avrupa Ekonomik Alanı ile Norveç tarafından finansal olarak desteklenmektedir. Bu kuruluş neredeyse tüm etkinliklerini (iki toplumlu buluşmalar ve atölye çalışmaları) İngilizce dilinde ve

Lefkoşa'da ara bölgedeki mekânında düzenlemektedir. Bkz. 'Faaliyet Alanlarımız' <https://www.home4cooperation.info/tr/our-work/>

3 Ocak 2020'de Birleşik Krallık Parlamentosu'nda onaylanan Kuzey İrlanda Protokolü, Kuzey İrlanda AB toprağı imiş gibi İrlanda'nın güneyi ile gümrüksüz ve kontrolsüz sınır geçişinin devamını sağlamıştır. Fakat bu sefer de İrlanda Denizi'nde Britanya adası ile Kuzey İrlanda arasında fiili bir gümrük sınırı oluşmuştur. Bu fiili sınır Protestan siyasetçiler tarafından Birleşik Krallık'tan kopuşun bir adımı olarak görülmekte ve Kuzey İrlanda Protokolü'nün iptali talep edilmektedir.

Kaynakça

AGİT (2020). Greater Representation of Women in Local Elections in Bosnia and Herzegovina the Focus of OSCE Co-Organized Conference. Osce.org, 6 Mart. <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/448012> Son erişim tarihi, 16/10/2022.

Akyol R A (2019). For Bosnian Women, No Justice—and No Seats. Foreignpolicy.com, 3 Ekim. <https://foreignpolicy.com/2019/10/03/bosnian-women-balkan-war-no-justice-and-no-political-power/> Son erişim tarihi, 16/10/2022.

Aziz C (1997). Iraqi Women: Victims of War and Sanctions. *Plan Parent Chall.* 1(2), 34-36.

BBC News (2001). NI Women's Coalition. http://news.bbc.co.uk/news/vote2001/hi/english/parties/newsid_1222000/1222001.stm Son erişim tarihi, 16/10/2022.

BBC News (2021a). Welsh Election 2021: First Woman of Colour Elected to Welsh Parliament. <https://www.bbc.com/news/uk-wales-57041114> Son erişim tarihi, 16/10/2022.

BBC News (2021b). Scottish election 2021: Record number of women elected. <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-scotland-politics-57047370> Son erişim tarihi, 16/10/2022.

Belloni R (2001). Civil Society and Peacebuilding in Bosnia and Herzegovina. *Journal of Peace Research*, 38(2), 163-180.

Berry M E ve Rana T R (2019). What Prevents Peace? Women and Peacebuilding in Bosnia and Nepal. *Peace & Change: A Journal of Peace Research*, 44(3), 321-349.

BH Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ajansı (2018). National Action Plan (NAP) on UNSCR 1325 'Women, Peace and Security', European Institute for Gender Equality- Country: Bosnia <https://eige.europa.eu/about/our-work/cooperation-eu-candidate-countries-and-potential-candidates/good-practices/national-action-plan-nap-unscr-1325-women-peace-and-security> Son erişim tarihi, 16/10/2022.

1669 Kocadal Ö (2023). Liberal Barış İnşası ve Toplumsal Cinsiyet: Kıbrıs, Bosna ve Kuzey İrlanda Örnekleri. *Mülkiye Dergisi*, 47(6), 1646-1674.

BMGK (2000). Women, Peace and Security (Kadınlar, Barış ve Güvenlik), UNSCR 1325. S/RES/1325 (31 Ekim).

BM Barış İnşası Fonu (2016). Peacebuilding Commission's Gender Strategy. Un.org https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/07092016-_pbc_gender_strategy_final_1.pdf Son erişim tarihi, 16/10/2022.

BM Barış İnşası Fonu (2021). Thematic Review on Gender-Responsive Peacebuilding, Un.org https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/gender_thematic_review_2021_23_nov.pdf Son erişim tarihi, 16/10/2022.

BM Genel Sekreteri (1992). *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peacekeeping*. Report of the UN Secretary-General, A/47/277-S/24111 (June).

BM Genel Sekreteri (2017). *Strategic Review of the United Nations Peacekeeping Force in Cyprus*. The Secretary-General's Strategic Review of the UN mission in Cyprus, S/2017/1008 (November).

Chandler D (2000). *Bosnia: Faking Democracy after Dayton*. London: Pluto Press.

Cockburn C (1998). *The Space between Us: Negotiating Gender and National Identities in Conflict*. London: Zed Books.

Cockburn C (2013). What Became Of 'Frontline Feminism'? A Retroperspective on Post-Conflict Belfast. *Feminist Review*, (105), 103-121.

Demetriou O (2019). *Gender in the Cyprus Negotiations*. PRIO Cyprus Centre Report No. 3. Nicosia: PRIO Cyprus Centre.

Dodd C (2010). *The History and Politics of the Cyprus Conflict*. London: Plagrove Macmillan.

Dodge T (2013). Intervention and dreams of exogenous statebuilding: The application of Liberal Peacebuilding in Afghanistan and Iraq. *Review of International Studies*, 39(5), 1189-1212.

Donahoe A E (2017). *Peacebuilding through Women's Community Development: Wee Women's Work in Northern Ireland*. London: Palgrave Macmillan.

Elshstain J B (1987). *Women and War*. Chicago: Chicago University Press.

Enloe C (2014). *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. Berkeley, CA: University of California Press.

Flynn M K (2016). Peacebuilding, Civil Society and Aid Conditionality in Cyprus: Evaluating Success without Sustainability and Impact. *Journal of Peacebuilding & Development*, 11(1), 81-87.

Kocadal Ö (2023). Liberal Barış İnşası ve Toplumsal Cinsiyet: Kıbrıs, Bosna ve Kuzey İrlanda 1670 Örnekleri. *Mülkiye Dergisi*, 47(6), 1646-1674.

Fukuyama F (2004). *State Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Galtung J (1976). Three Approaches to Peace: Peacekeeping, Peacemaking and Peacebuilding, içinde: J. Galtung (der), *Peace, War and Defence: Essays in Peace Research Vol.2*. Copenhagen: Ejlers, 282-304.

Gilbert A (2020). *International Intervention and the Problem of Legitimacy: Encounters in Postwar Bosnia-Herzegovina*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Hadjipavlou M (2010). *Women and Change in Cyprus: Feminisms and Gender in Conflict*. London: I.B. Tauris.

Hadjipavlou M ve Mertan B (2019). A Multilevel Intervention: The Case of the Cyprus Gender Advisory Team (GAT) Achievements and Challenges. *Journal of Peacebuilding & Development*, 14(2), 125-137.

Haber Kıbrıs (2020). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Teknik Komitesi İstifa Etti. Haberkıbrıs.com <https://haberkıbrıs.com/toplumsal-cinsiyet-esitligi-teknik-komitesi-istifa-etti-1332-2020-10-27.html> Son erişim tarihi, 16/10/2022.

Holbrooke R (1998). *To End a War*. New York, NY: Random House.

Jarraud N Louise C ve Filippou G (2013). The Cypriot Civil Society movement: A legitimate player in the peace process? *Journal of Peacebuilding & Development*, 8(1), 45-59.

Kiliaris K (2021). Cyprus not closing gender gap in politics. <https://www.financialmirror.com/2021/05/29/cyprus-not-closing-gender-gap-in-politics/> Son erişim tarihi, 11/12/2023.

Kuzey İrlanda Parlamentosu (t.y.). Women Parliamentarians of Northern Ireland: Welcome from the Assembly Commission. <http://www.niassembly.gov.uk/visit-and-learning/women-in-parliament> Son erişim tarihi, 16/10/2022.

Ladisch V (2007). The Challenge of Peacebuilding: Cypriot Views on Reconciliation. *The Cyprus Review*, 19(1), 91-108.

Lederach J P (1997). *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*. Washington, DC: USIP Press.

Lemay-Hebert N ve Toupin S (2011). Peacebuilding: A broad review of approaches, policies and practices. Peacebuild, Ottawa, Canada. <http://peacebuild.ca/Peacebuilding%20Approaches%20-%20Lemay%20Hebert%20and%20Toupin.pdf> Son erişim tarihi, 16/10/2022.

Leonardsson H ve Rudd G (2015). The 'local turn' in peacebuilding: a literature review of effective and emancipatory local peacebuilding. *Third World Quarterly*, 36(5), 825-839.

1671 Kocadal Ö (2023). Liberal Barış İnşası ve Toplumsal Cinsiyet: Kıbrıs, Bosna ve Kuzey İrlanda Örnekleri. *Mülkiye Dergisi*, 47(6), 1646-1674.

Mac Ginty R (2010). Hybrid Peace: The Interaction Between Top-Down and Bottom-Up Peace. *Security Dialogue*, 41(4), 391-412.

Mac Ginty R ve Richmond O P (2013). The Local Turn in Peace Building: a critical agenda for peace. *Third World Quarterly*, 34(5), 763-783.

Mako S ve Edgar A D (2021). Evaluating the Pitfalls of External Statebuilding in Post-2003 Iraq (2003–2021). *Journal of Intervention and Statebuilding*, 15(4), 425-440.

Malcolm N (1996). *Bosnia: A Short History*. New York, NY: NYU Press.

McKittrick D ve McVea D (2001) *Making Sense of the Troubles: A History of the Northern Ireland Conflict*. London: Penguin.

McLeod L (2019). Investigating “Missing” Women: Gender, Ghosts, and the Bosnian Peace Process. *International Studies Quarterly*, (63), 668-679.

Molinari V (2007) Putting Women in the Picture: The Impact of the Northern Ireland Women’s Coalition on Northern Irish Politics. *Études irlandaises*, 32(1), 109-126.

Novosseloff A (2021). *Assessing the Effectiveness of the United Nations Peacekeeping Force in Cyprus (UNFICYP) and the Office of the Special Adviser to the Secretary-General on Cyprus (OSASG)*. Effectiveness of Peace Operations Network (EPON) Report. Oslo: Norwegian Institute of International Affairs.

O’Reilly M (2012). Muscular Interventionism: Gender, Power and Liberal Peacebuilding in Post-Conflict Bosnia Herzegovina. *International Feminist Journal of Politics*, 14(4), 529-548.

Özkaleli U ve Yılmaz Ö (2015). ‘What Was My War Like?’. *International Feminist Journal of Politics*, 17(1), 137-156.

Paffenholz T (2009). *Civil society and peacebuilding*. CCDP Working Paper No. 4. Geneva: The Graduate Institute of International and Development Studies.

Pankhurst D (2003). The ‘Sex War’ and Other Wars: Towards a Feminist Approach to Peace Building. *Development in Practice*, 13(2/3), 154-177.

Paris R (1997). Peacebuilding and the Limits of Liberal Internationalism. *International Security*, 22(2), 54-89.

Paris R (2004). *At War’s End: Building Peace After Civil Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.

Puechguirbal N (2012). The cost of ignoring gender in conflict and post-conflict situations: A feminist perspective. *Amsterdam Law Forum*, 4(1), 4-19.

Richmond O P (2004). The problem of peace: understanding the ‘liberal peace’. *Conflict, Security & Development*, 6(3), 291-314.

Kocadal Ö (2023). Liberal Barış İnşası ve Toplumsal Cinsiyet: Kıbrıs, Bosna ve Kuzey İrlanda Örnekleri. *Mülkiye Dergisi*, 47(6), 1646-1674. 1672

- Richmond O P (2005). *The Transformation of Peace*. London: Palgrave Macmillan.
- Richmond O P (2014). *Failed Statebuilding: Intervention, the State, and the Dynamics of Peace Formation*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Roberts D (2011). Post-Conflict Peacebuilding, Liberal Irrelevance and the Locus of Legitimacy. *International Peacekeeping*, 18(4), 410-424.
- Rowland N McVicar D ve Shuttleworth I (2022). The evolution of Catholic/Protestant unemployment inequality in Northern Ireland, 1983–2016. *Population, Space and Place*, 28(4), 1-16.
- Scott J W (1999). *Gender and the Politics of History*. New York, NY: Columbia University Press.
- Sjoberg L (2010). Women fighters and the 'beautiful soul' narrative. *International Review of the Red Cross*, 92(877), 53-68.
- Smoljan J (2003). The Relationship between Peace Building and Development. *Conflict, Security & Development*, 3(2), 233-250.
- TCDK (t.y.). Who We Are (Biz Kimiz). <https://www.gat1325.org/who-we-are> Son erişim tarihi, 16/10/2022.
- Tickner J A (2004). Feminist Responses to International Security Studies. *Peace Review*, 16(1), 43-48.
- UN Women (2021). High-Level Seminar - Strengthening Women's Participation in Peace Processes: What Roles and Responsibilities for States? Unwomen.org Son erişim tarihi, 16/10/2022. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2021/Strengthening-womens-participation-in-peace-processes-en.pdf>
- UN Women (2022). Handbook on Gender Mainstreaming for Gender Equality Results. Unwomen.org <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-02/Handbook-on-gender-mainstreaming-for-gender-equality-results-en.pdf> Son erişim tarihi, 16/10/2022.
- Üçışık Erbilen S Sabancı T ve Aktemir Kavcı T (2021). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Cumhuriyet Meclisi'nde Kadın Olmak. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 2373-2395.
- van Leeuwen M (2016). *Partners in Peace: Discourses and Practices of Civil-Society Peacebuilding*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Vatandaş C (2007). Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (35), 29-56.

Wibben A T R (2011). *Feminist Security Studies: A Narrative Approach*. Abingdon, Oxon: Routledge.

Zaum D (2007). *The Sovereignty Paradox: The Norms and Politics of International Statebuilding*. Oxford: Oxford University Press.